

NOI DATE PRIVIND CÎTEVA MONUMENTE DE ARHITECTURĂ DIN JUDEȚUL ARGEȘ

Arh. MARIA MULȚESCU, arb. ALEXANDRU MULȚESCU

Mulțimea elementelor care intră în procesul receptării artistice și istorice a valorilor de patrimoniu a făcut și va face în continuare ca acțiunea de reperare și punere în valoare a acestora să fie permanent în plină desfășurare. Trebuie să intre în tradiție ca una din datoriile arhitecților — indiferent de locul unde își desfășoară activitatea — datorie de onoare pe care școala să le-o inoculeze cu cea mai mare seriozitate și pentru care aceasta trebuie să-i facă competenți —, aceea a depistării valorilor arhitecturale, a evidențierii și adâncirii cunoașterii celor semnalate sau studiate parțial.

Bogatul patrimoniu arhitectural al județului Argeș este bine reprezentat în ceea ce privește arhitectura civilă. Există date despre curțile domnești de la Cîmpulung și Curtea de

În satul **Budeasa**², situat la 10 km nord-est de Pitești, se păstrează un grup de monumente din care cel mai cunoscut este conacul Budiștenilor. Concentrarea de monumente la Budeasa ar fi trebuit să intre în atenția cercetărilor arhitecturii vechi românești plecînd de la considerentul că domeniile feudale, o dată create, rămîneau în posesia unor generații ale aceleiași familii. Felul de viață se modifică de la generație la generație, iar locuința era fie modificată, fie înlocuită cu o alta de nivelul cerut la momentul respectiv. Mai există și

² N. Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România*, I, Țara Românească, 1970, p. 105, unde se specifică faptul că satul este consemnat documentar pentru prima dată în 1526.

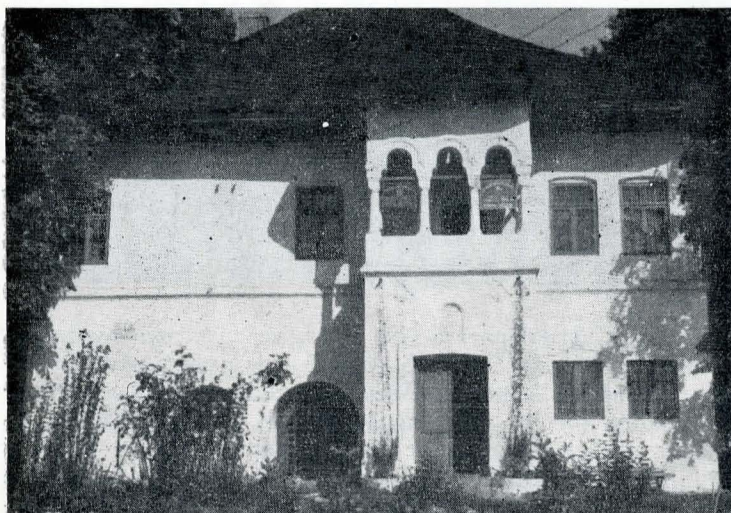

Fig. 1. Conacul Budiștenilor din Budeasa, județul Argeș. Fațada de vest.

Argeș, sînt cunoscute curțile fortificate de la Băjești, culele de la Șuici, Retevoiești, Racovița, Budeasa etc., conacele de la Ștefănești, Valea Mare, Golești, Drăghici, Lucieni, Popești-Palanca, Izvoru, Borzești, Merișani și numeroase altele, lăsînd de-o parte valorosul patrimoniu de arhitectură populară din zonă; sînt reprezentate aici etape ale dezvoltării arhitecturii civile începînd din secolul al XIV-lea pînă în secolul al XX-lea¹.

Datele noi prezentate în articolul de față se referă la evoluția reședințelor dezvoltate din două sate: Budeasa (fig. 1 și 2) și Merișani (fig. 3).

¹ Pentru habitatul după secolul al XIV-lea există o bogată bibliografie pe epoci; pentru habitatul înainte de secolul al XIV-lea în zonă, vezi Dinu Antonescu, „Arhitectura”, 1979, 1, p. 61.

Fig. 2. Casa Hagi Tudorache din Budeasa. Fațada de est, înainte de ultimele reparații.

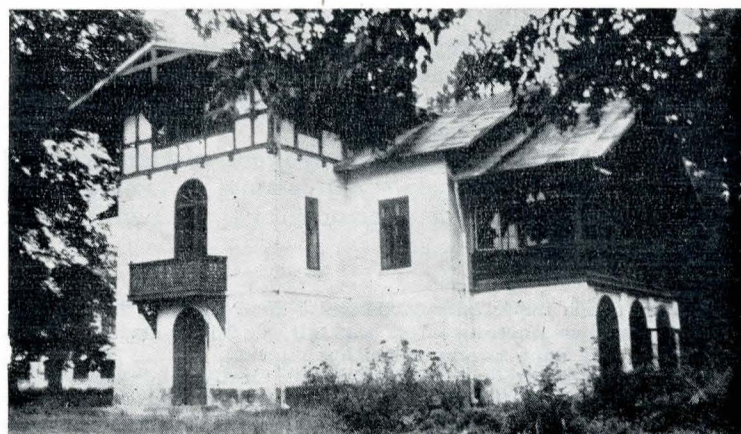

Fig. 3. Fosta Casă a agronomului din Merișani, județul Argeș, vedere a laturii de sud-est.

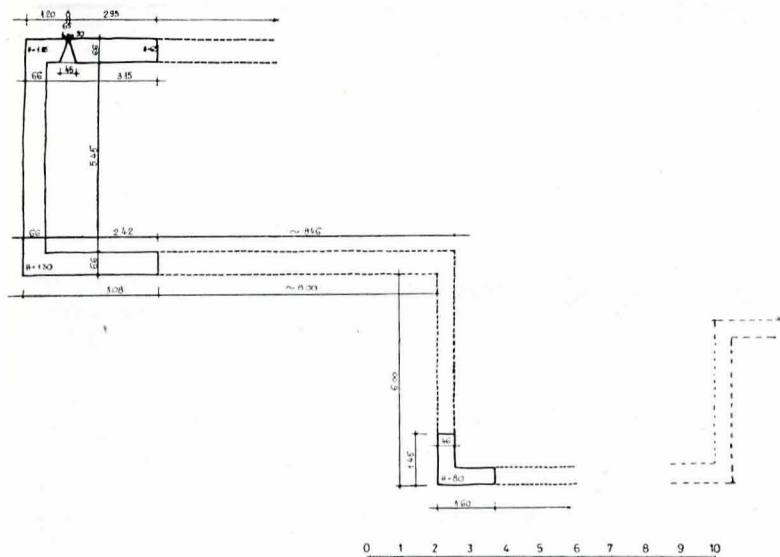

Fig. 4. Planul ruinelor conacului de la Budeasa, ars la 1764.

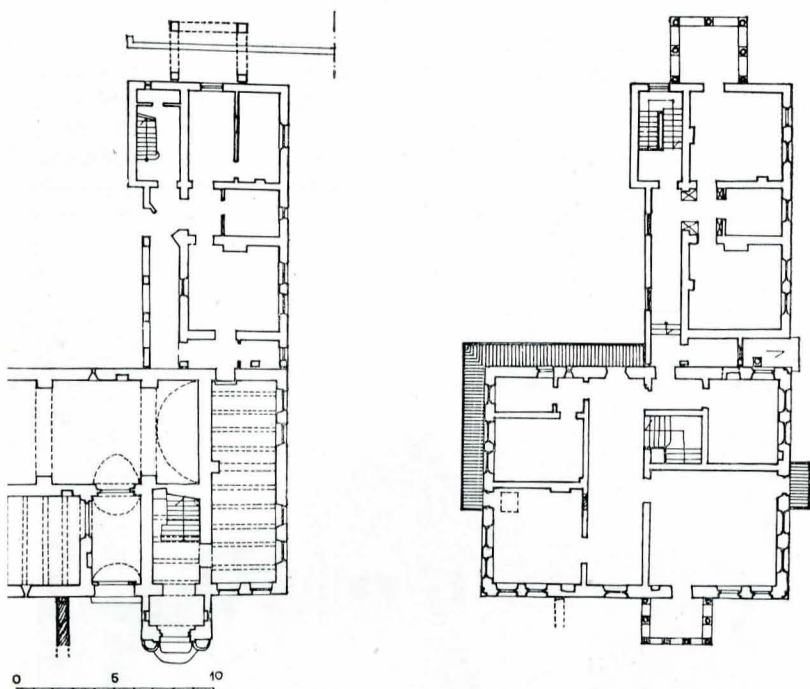

Fig. 5 a, b. Planurile celor două niveluri ale conacului Budiștenilor cu propunerea de restaurare.

posibilitatea distrugerii acesteia de calamități naturale și a refacerii ei pe alt amplasament. La Budeasa există trei case și alte clădiri anexe, aflate în diverse stadii de conservare, și care aparțin aceleiași familii.

1. Construcția³ plasată între atenansele mai noi ale conacului cunoscut, și la sud-est de acesta, păstrează zidurile (fig. 4) alcătuind un început de dreptunghi mai larg — probabil casa — din care se detașează un ieșind, eventual foișorul. Protejate de o șapă realizată în anul 1927 cu ocazia lucrărilor de lărgire a conacului, aceste ziduri se mai conservă pînă la înălțimea de cca 1,85 m deasupra nivelului actual al terenului. Pe unul din ele este vizibilă și azi o firidă a pivniței ce alcătuia primul nivel al casei⁴.

2. Ansamblul conacului Budiștenilor⁵ cuprinde conacul propriu-zis cu parcul, capela curții cu zidul de incintă, devenită biserica satului, și curtea gospodărească, azi sediul C.A.P. Budeasa.

³ După datele împărtășite cu deosebită amabilitate de familia arh. Ion Budișteanu, casa aceasta a fost construită de Mirică Budișteanu și a ars la 1764, dată după care nu a mai fost refăcută.

⁴ Proiectul de restaurare, alcătuit de către Institutul de proiectări — Argeș, la comanda Comitetului județean de cultură și educație socialistă și a primăriei comunei Budeasa, pentru ansamblul de monumente din localitate, prevede și cercetări arheologice în zona acestei construcții.

⁵ Paul Cernovodeanu, Paula Petrescu, *Monumente istorice din comuna Budeasa* (descrierea conacului, inscripții, foto casă, biserică și cruce), „Monumente și muzee”, I, 1958, p. 149—166.

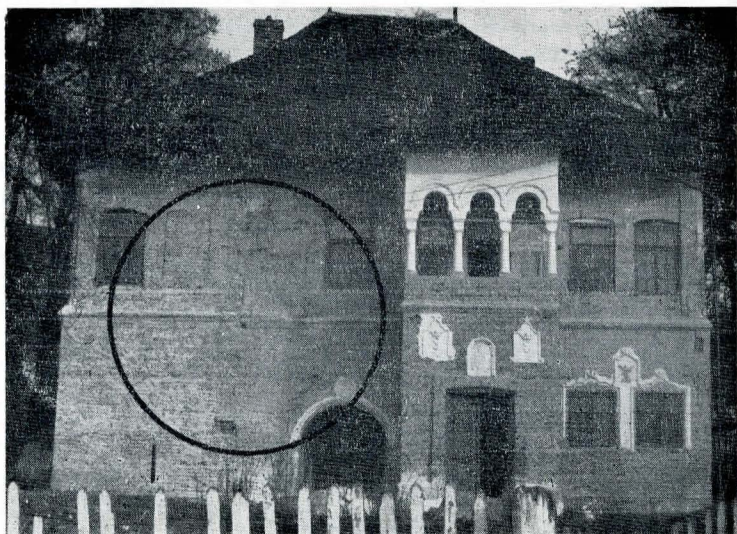
Lucrările de restaurare începute la conac în anul 1982 au pus în evidență elemente ce îmbogățesc cunoștințele noastre asupra arhitecturii sale.

Monumentul se compune din două părți (fig. 5) și anume: partea veche — un dreptunghi de cca. 15,50 m pe 11,50 m — și cea nouă, adăugată în două etape; bucătăria la parter și dormitoare la etaj, în anul 1922 și foișorul de pe latura de est, în 1927⁶.

Partea veche a conacului, cu aspectul ei atât de unitar azi, este și ea rezultatul unei suite de intervenții, constînd chiar din completări și dezafectări.

Parterul se compune din intrarea pe sub foișor, holul scării, casa scării ce duce la etaj și sufrageria, toate la un nivel mai ridicat decît pivnițele din partea de nord, alcătuite din gîrlici, pivnița mică și pivnița mare. Dintre elementele actualului parter este posibil ca cele mai vechi să fie cuprinse în dreptunghiul a cărui lungime îl constituie latura lungă a pivniței mari boltite semicilindric și avînd două dublouri. Zidurile sufrageriei au putut fi adăugate într-o etapă ulterioară. Această încăpere, care are o lungime foarte mare, este compusă din două mai mici între care s-a suspendat un zid ce corespundea locului unde, pe peretele ei nordic, apare un rezalit. Pentru susținerea zidului corespunzător de la etaj, apare în locul zidului suspendat o grindă compusă din două profile de cale ferată.

Fig. 6. Fațada de vest a conacului Budiștenilor cu indicarea ștrepilor de zidărie cioplită.

Foișorul actual pare a fi o adăugire cu ocazia restaurării construcției în anul 1870⁷. Săpăturile începute pentru realizarea unei centuri la nivelul fundațiilor, cerută de necesități de consolidare, au dus la descoperirea, pe latura vestică a clădirii, a unui zid perpendicular pe fațadă care ar putea fi zidul foișorului inițial. Că acest zid se înălța și se țesea cu zidul actual al fațadei este confirmat de faptul că la decaparea tencuielii a apărut traseul zidului pe verticală (fig. 6).

Problemele ridicate de etaj sînt și ele destul de complexe. Etajul se compune din casa scării, holul-coridor, salonul mare, iatacul de pe colțul nord-vestic (camera buniciei), sasul cu iatacul (camera de oaspeți), debaraua de pe colțul nord-estic⁸, precum și sasul și iatacul (biroul și biblioteca) de pe colțul sud-estic. Actualmente, din acest sas se accede la fostele dormitoare din aripa nouă a casei.

Între efectele cutremurului din anul 1977, care au condus la actuala restaurare, a fost și apariția, pe tencuiala fațadelor etajului, a unor crăpături pe conturul tuturor golurilor (modificate sau închise). S-a constatat, astfel, existența unui gol de ușă pe fațada sudică; din salonul mare de la etaj, se comunica într-un balcon de lemn. În cazul în care cercetările ulterioare în pardoseala și pe pereții salonului mare vor certifica

⁶ Aripa nouă a conacului Budiștenilor este datorată, după mărturia arhitectului Ion Budișteanu, inginerului Dimitrie Budișteanu.

⁷ Datorată generalului Al. Budișteanu, unul dintre eroii războiului de independență a României (1877—1878).

⁸ Deasupra ușii camerei de oaspeți era accesul către tainiță.

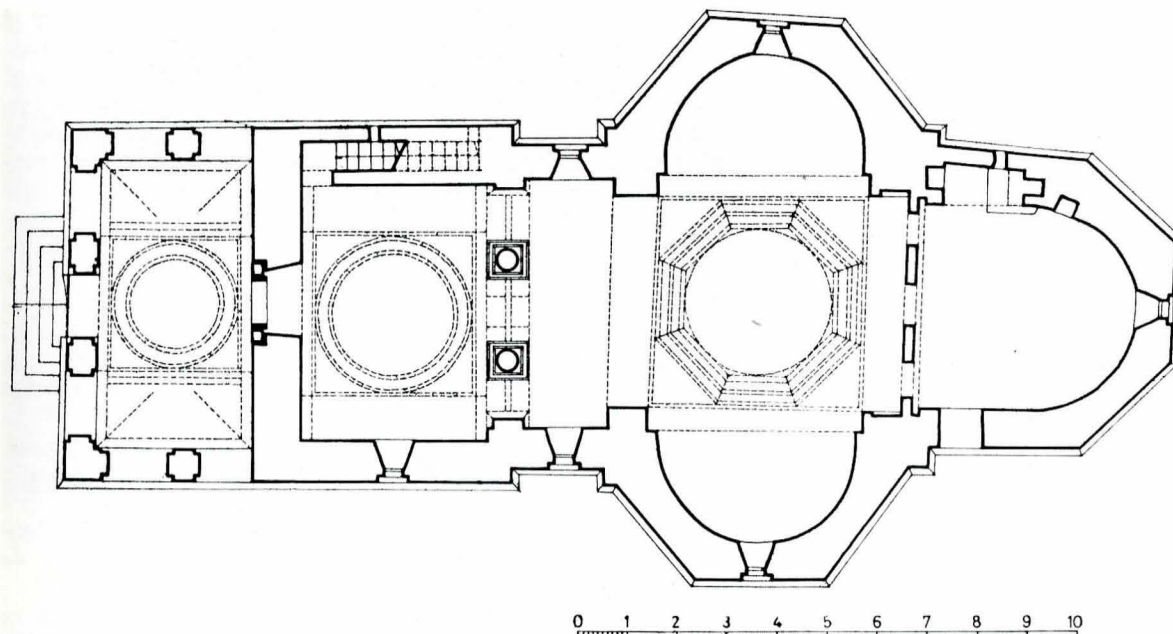

Fig. 7. Planul bisericii conacului Budiștenilor.

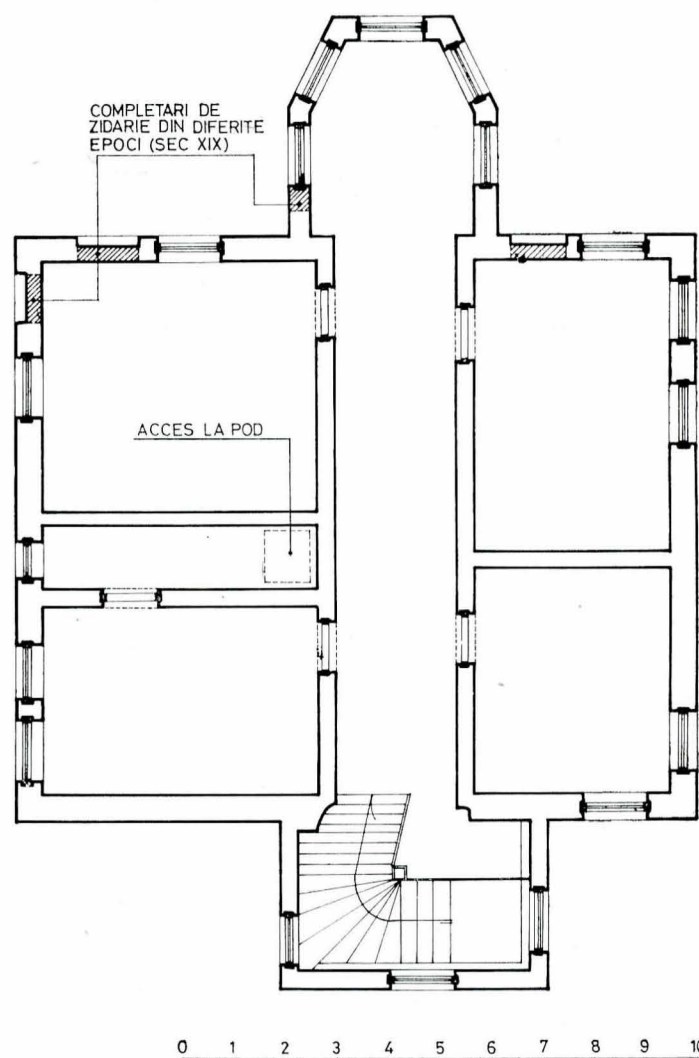
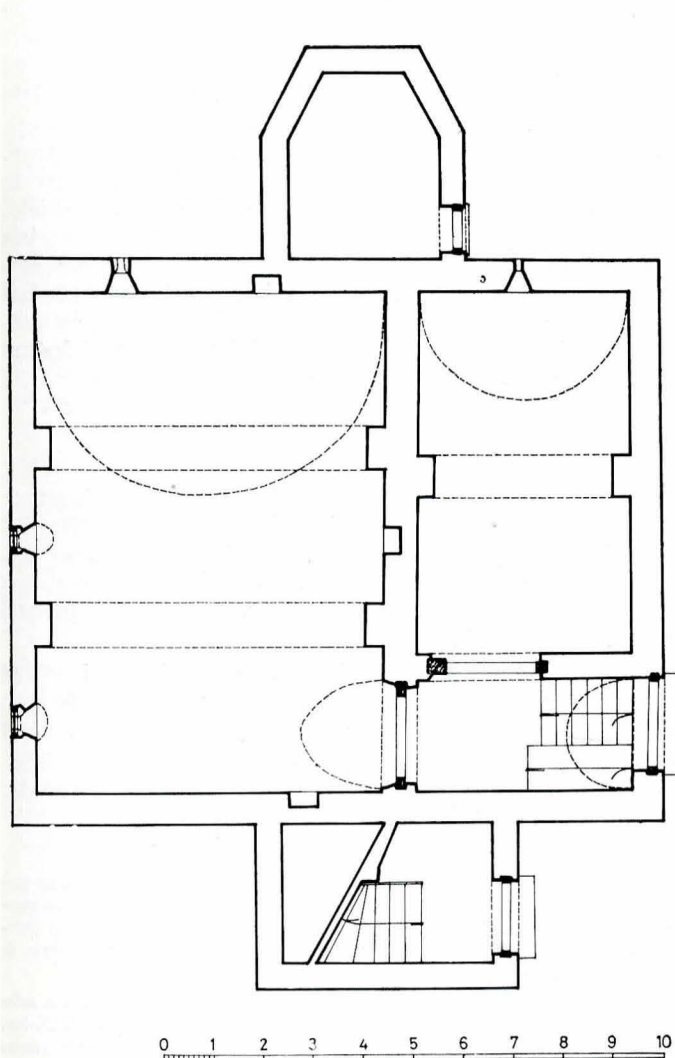

Fig. 8. Planurile celor două niveluri ale Casei Hagi Tudorache.

faptul că acesta este un spațiu amplificat cu timpul, ușa ar fi putut conduce pe o platformă ale cărei rosturi numai săpăturile arheologice le vor demonstra. Pe peretele vestic — fațada cu foișor spre șosea — s-au constatat modificări importante ale zidăriei în zona ferestrei din capătul holului-coridor de la etaj și a ocniței din iatacul alăturat, precum și închiderea unei ferestre din această ultimă încăpere. Releveul executat de către arhitectul Ștefan Balș în anul 1948⁹, și care are meritul de a menționa pentru ultima oară desenul stucaturii

⁹ Cunoaștem pînă azi trei relevee ale clădirii, executate de către arh. Ștefan Balș în 1948, arh. Ion Budișteanu în 1970 și I.P. Argeș sub conducerea arh. Alexandru Mușescu în 1980.

plafonelor care s-au prăbușit într-o etapă următoare, figurează, pentru iatacul de pe colțul nord-vestic al conacului, o împărțire a plafonului în două părți: una mai largă, împodobită cu elemente decorative bogate și o alta prelungă, bordată de un chenar asemănător celui de pe coridorul central al etajului. Această zonă corespundea unui coridor a cărui existență este confirmată azi de ștrepii apăruiți în zidăria dinspre interior, pe peretele nordic al clădirii, și de ușa zidită ale cărei contururi au apărut în zidăria zdruncinată de cutremur. În pardoseala acestui coridor se păstrează accesul în tainița de deasupra pivniței mici. Spre exterior s-au descoperit în zidărie, unde brîul profilat al clădirii lipsea, tot pe peretele nordic, amprente grinzilor ce susțineau o sală;

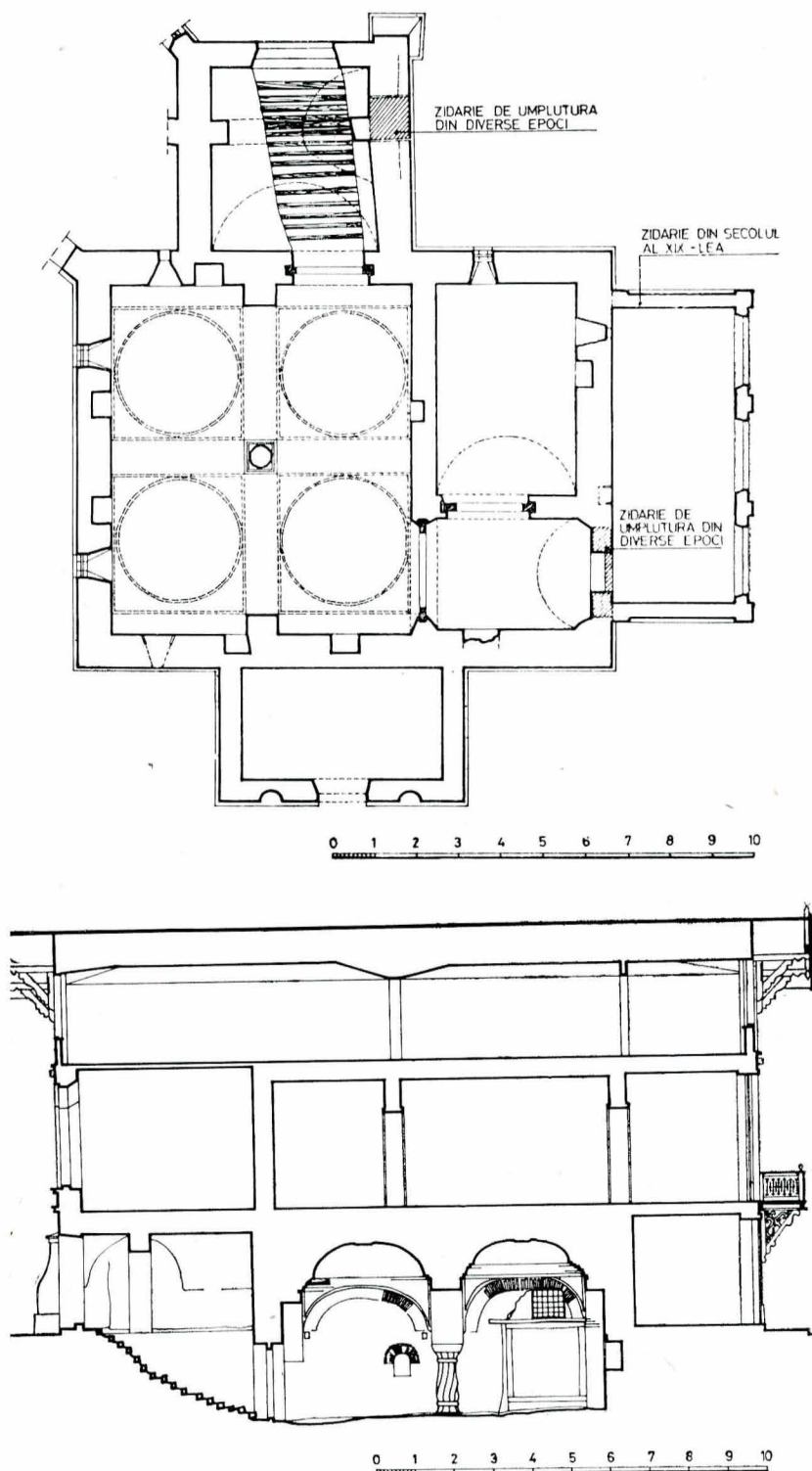

Fig. 9. Planul pivnițelor clădirii inițiale de la Merişani cu indicarea boltirilor; Secțiunea prin partea veche a conacului.

ea încadra colțul clădirii de la ușa coridorului dispărut (înglobat în iatac) pînă la actuala fereastră estică a holului-coridor de la etaj. Pe peretele estic al clădirii s-au constatat modificări de zidărie și umpleri de goluri în zona micului sas ce constituie accesul în două camere de pe colțul nord-estic al casei, la fereastra holului-coridor și în iatacul de pe colțul sud-estic al casei unde a fost zidită o fereastră. Alte constatări nu s-au putut face pe peretele vestic datorită alipirii aripii noi de acesta.

Soluția de restaurare adoptată pentru această clădire urmărește păstrarea în linii mari a aspectului consacrat de tradiție, în timp ce săpăturile arheologice vor preciza traseul incintei casei mari și evidenția, totodată, eventualele corpuri anexe: bucătărie, băi, odăile de serviciu etc., dispărute în timp.

Incinta bisericii își păstrează zidul și poarta, ocrotind o suită de morminte ale familiei ctitorilor. Lăcașul de cult,

ce a constituit și el, de curînd, obiectul unei reparații¹⁰, se prezintă ca un monument reprezentativ pentru arhitectura secolului al XVIII-lea¹¹ (fig. 7) prin dimensiunile sale, felul în care sînt rezolvate boltirile diverselor spații și spațiile propriu-zise, frumusețea elementelor de piatră (coloanele dintre naos și pronaos în special), precum și eleganța volumetriei exterioare.

Actualele atenanse sînt refăcute în anii 1922—1927, probabil pe locul ocupat de vechea curte gospodărească amplasată aici după distrugerea conacului nr. 1.

3. Elementele păstrate din curțile ansamblului casei cunoscute azi sub denumirea de Casa Hagî Tudorache¹². Fostul ansamblu, alcătuit din casă cu incinta ei și parc, precum și din curțile gospodărești, se află la cca. 300 m de conacul Budiștenilor, pe partea dinspre riul Argeș a șoselei. Odinioară îmbrăcată într-o bogată profilatură, casa are două niveluri (fig. 8). Primul nivel se compune din girlici, pivniță mică, boltită semicilindric cu arc-dublou și pivniță mare boltită semicilindric cu două arce-dublouri. Spre sud, dreptunghiului format de pivnițe i se alipește încăperea poligonală de sub sacnasiu, iar spre nord spațiul destinat intrării.

Etajul cuprinde casa scării, holul-coridor cu sacnasiul în capăt și mai multe încăperi. Frumusețea tuturor acestor încăperi o constituiau mulțimea și calitatea deosebită a stucaturilor ce ornașu plafoanele¹³. Din păcate, toate aceste decorații au dispărut cu ocazia reparațiilor recente, executate aici pentru introducerea clădirii în circuitul economic¹⁴. Din constatările la fața locului făcute înaintea acestor reparații a reieșit că golurile au fost modificate în mai multe etape. Pînă la ultimele reparații, pe fațada estică a clădirii se păstra un martor pentru forma golurilor de ferestre inițiale.

Modificarea șarpantei, uniformizarea golurilor, finisajele folosite la fațadă între care soclul din mozaic cu asize dezordonate și tencuiala din piatră artificială de la etaj au schimbat înfățișarea acestei clădiri remarcabile, odinioară, prin acoperișul elansat, albul zidurilor, decupajul golurilor și frumusețea ornamentelor.

*

Merişanii¹⁵, aflați la o intersecție importantă de drumuri, stație de poștă pînă la punerea în funcție a căii ferate Pitești—Curtea de Argeș, posedă numeroase clădiri vechi a căror cercetare merită interes. Între acestea, ansamblul cunoscut azi sub numele de Casa agronomului, viitorul han turistic Merişani, atrage atenția în mod deosebit.

Situat în mijlocul unui parc de cca. 10 ha, el însuși putînd fi un punct de referință în dezvoltarea arhitecturii peisagiste la noi în țară, la capătul unei alei de ulmi bătrîni ansamblul se compune din conacul propriu-zis, casa intendentului, curtea gospodărească, grajdurile plasate într-o a treia incintă și din biserică.

¹⁰ Gîndită ca o restaurare după cutremurul din 1977, lucrarea ce prevedea eliminarea igrasiei, consolidarea și aducerea monumentului la situația inițială chiar prin reînălțarea turlei peste pronaos, prăbușită la începutul secolului al XIX-lea, s-a rezumat la consolidare și la o serie de înlocuiri de finisaje fără aprobarea proiectantului.

¹¹ Clădit în 1796, în locul unei biserici de lemn, monumentul a suferit stricăciuni datorate cutremurelor de la începutul secolului al XIX-lea. Turla naosului a fost reclădită în 1810 dar turla peste pronaos a rămas din lemn. Vezi N. Stoicescu, *op. cit.*

¹² Curțile acestea, înălțate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea sau în primii ani ai secolului al XIX-lea, au aparținut tot familiei Budiștenilor. Ele au fost vîndute la 1898 unui negustor din Pitești — Hagî Tudorache.

¹³ Amintesc printre altele de stucaturile casei protopopului Cîrstea din Popești-Gorunești semnalată de Maria Goleșcu în articolul „Un arhitect român de la începutul secolului al XIX-lea; meșterul Ilie Gulie „BCMI”, 1943, fasc. 115—118, p. 109. Este de altfel izbitoare și asemănarea vederii dinspre răsărit a clădirii de la Popești-Gorunești cu cea de la Budeasa.

¹⁴ Clădirile au fost preluate de o asociație economică intercooperatistă cu profil industrial și reparate în anii 1979—1980.

¹⁵ N. Stoicescu, 1970, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România I, Țara Românească*, p. 425, unde se specifică faptul că satul este consemnat documentar pentru prima oară la 1428. Pentru numele satului avansăm ca ipoteză înființarea acestuia de către locuitori din apropierea schitului Meriş-Corbii de Piatră, aflat la 4 km peste deal de Brădetu, vechiul sat de pe riul Vîlsan, rîu ce se varsă în Argeș în dreptul Merişanilor.

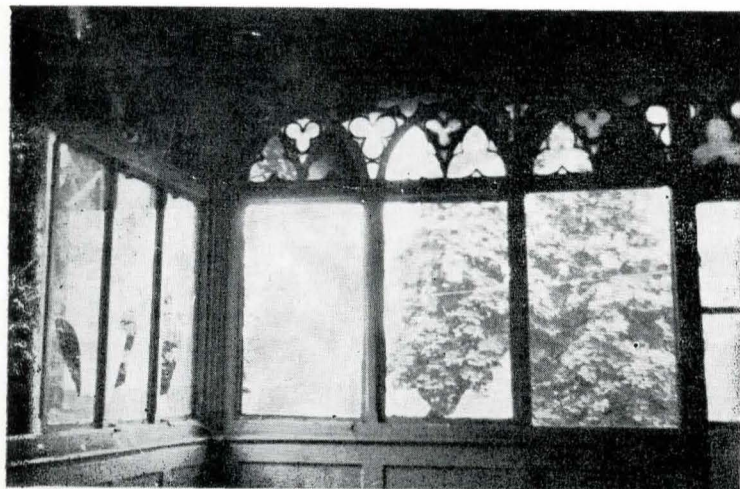

Fig. 10. Aspect din foișorul de pe latura de est a conacului de la Merișani.

Conacul, o clădire de mari proporții, este realizat în mai multe etape, în formă de „U”.

Nucleul său inițial este constituit din aripa de est ale cărei origini pot să coboare pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea¹⁶, luînd în considerare formele arhitecturale.

Nivelul întii (fig. 9) cuprinde gîrliciul inițial, boltit în leagăn, cu acces la două pivnițe: pivnița mică, boltită, de asemenea, în leagăn, și o pivniță mare — o încăpere de 7/8,35 m acoperită cu patru cupole pe pandantivi, sprijinite de arce care se descarcă în mijlocul încăperii pe o coloană de piatră sculptată, cu fus în torsadă, capitel și baze geometrice. Șase firide ritmează pereții acestei încăperi. Accesul inițial a fost abandonat și a trebuit să fie creat un nou gîrlici, cel prin care se intră azi în pivniță, în cadrul încăperii boltite de sub sacnasiu. Lucrările au afectat, în timp, bolta de peste noul gîrlici și aceasta a fost întărită cu un arc de zidărie. Ușa de mici dimensiuni a încăperii de sub sacnasiu a fost zidită, locul ei rămînînd vizibil în zona intersecției de bolți, iar o ușă mare a fost practică pe peretele nordic. Starea zidăriei și bolților pivnițelor este admirabilă, iar execuția deosebit de îngrijită. Tot primei etape înclinăm să îi atribuim și holul de intrare cu scara ce duce la odăile de peste pivnițe de pe latura de sud a casei, încăperi ce par a fi contemporane cu acestea.

¹⁶ Încercînd o atribuire ne-am oprit asupra familiei Merișanilor cu moșii în Teleorman. Barcan (din Tirnava), Merișanu apare în acte, conform N. Stoicescu, *Dicționarul marilor dregători din Țara Românească și Moldova*, 1971, între anii 1558—1568 în special în marele pomelnic al Mănăstirii Argeșului (mănăstirea este plasată la nord cu cca. 20 km de Merișani). Un alt Barcan Merișanu este consemnat între 1583—1611. Staico Bucșanu Merișani, semnalat între 1656—1693, apare ca martor în procesele lui Mareș Băjescu din Băjești (mărturiile depuse pentru moșii din zona Merișanilor — Băjeștii sînt apropiați de Merișani — pot fi un indiciu asupra stăpînirii moșiei Merișani de către Staico).

La 1875 conacul este lărgit¹⁷ adăugîndu-i-se un foișor etajat pe latura de est, ce oferea o frumoasă priveliște către intrarea în parc printre ulmii aleii de acces, încă un nivel în fachwerk peste toată aripa veche și încăperi pe două nivele pe colțul nord-vestic. Perpendicular, pe această aripă nouă, către vest, s-a adăugat marea sală de bal cu terasa ei spre peluza parcului și Argeș și belvedera înglobată azi în corpul bucătăriilor.

Sufrageria și sala de bal sînt încăperi de 9/6,60 m și 11/6,60 m, despărțite printr-un glasvand. Marea sală de bal are înălțimea de 5 m și se deschide către nord și sud prin cîte trei goluri de mari dimensiuni. Plafonul este executat din grinzi de lemn casetate, la intersecția cărora atîrnă ciubuce din lemn sculptat. Fațadele au în cazul întregului corp adăugat o profilatură bogată, eclectică. Foișorul de pe latura de est, latură ce constituie nucleul inițial al conacului, este executat din zidărie la parter și din lemn traforat la etaj (fig. 10). Încăperea de la parter era lambrisată cu panouri de lemn ornate cu ciubuce strunjite¹⁸.

Aripa de vest a ansamblului, adăugată tot la 1875, era inițial separată de clădirile descrise. Rolul ei era de a adăposti bucătăriile și locuințele personalului. Abia prin anii '50 ai secolului nostru s-a realizat legătura între aripile conacului prin bucătăriile adăugate între sala mare de bal și încăperile de pe latura de vest. Contemporane cu etapa 1875 de reamenajare sînt și casa intendentului și incinta grajdurilor. Grajdurile, mult modificate azi, erau din cărămidă aparentă cu chenare albe de tencuială. Se mai păstrează în interior stilpi frumos profilați din cărămidă ce prubează calitatea arhitecturii utilitare din epocă.

Una din clădirile de pe conturul curții gospodărești, cu o adîncime mare într-o anumită zonă, poate fi gheșăria din vechime a conacului.

Amenajările prevăzute prin proiectul de transformare a ansamblului în han tursitic¹⁹ constau în crearea în conac a unor spații de cazare și alimentație, iar în celelalte corpuri ale acestuia, a altora productive: țesătorii.

Biserica curții, devenită biserica satului, este o clădire reparată în 1808 de către proprietarul de atunci al conacului, Constantin Viișoreanu²⁰.

Un punct muzeal cu exponate de epocă se va amenaja în pivnițe, urmărind popularizarea monumentului, sporirea atracției turistice, relevarea semnificației arhitecturale în acord cu respectarea și păstrarea valorilor trecutului.

¹⁷ Lucrările din 1875 au fost executate de proprietarul de atunci al conacului, Tache Zisu, care este și inițiatorul reamenajării parcului. Proprietatea este în jurul anului 1901 în posesia familiei Grădișteanu-Oteteleșanu de unde pînă la naționalizare revine doctorului Ficșinescu. Datele sînt culese din „Dicționarul Român”, IV, p. 317 și de la publicistul Ion Cruceană din Pitești.

¹⁸ Depozitate în fostele grajduri, lambriurile și ornamentele sînt pe cale să se deterioreze grav.

¹⁹ Proiectul se execută la Institutul de proiectare Argeș. În cadrul acțiunii de relevare a construcției s-au făcut constatările de mai sus.

²⁰ Ionașcu, *Catagrafia Argeș*, p. 6. Este singura semnalare pe care o cunoaștem a unui proprietar pînă la 1875.